

Jesse Havinga

Bruno Latour

Waar kunnen we landen?: Politieke oriëntatie in het Nieuwe Klimaatregime (Où atterir?)

Octavo publicaties, 2018, 124 pagina's

ISBN 978-9-490-33425-3

Aardlingen, verenigt u

Wie denkt er nog dat we een wereld delen?

De geschiedenis van klimaatverandering als politieke kwestie is wonderlijk. Denk even met me mee, in zeer grote lijnen: rond 1970 zien we de eerste tekenen van leven van dit nieuwe politieke probleem. De club van Rome publiceert haar *The limits to growth*, zure regen en het broeikaseffect worden op de agenda van de NATO gezet door nota bene Richard Nixon. We weten dat de top van grote fossiele bedrijven zoals Shell al vroeg - rond 1980 - door haar wetenschappers werd gewaarschuwd voor de effecten van haar handelen op het klimaat. Er is in de decennia daarna een serie aan mondiale overleggen, afspraken, verdragen en akkoorden, die, hoewel ze altijd ook als een teleurstelling worden gezien, van klimaatverandering een steeds politieker probleem maken. Inmiddels gaan er in meer dan honderd landen kinderen de straat op om het woord te doen voor de planeet - een uiterst politieke handeling - omdat ze weten dat het alleen nog zin heeft om naar school te gaan als voorbereiding op de toekomst als ze ook enige hoop mogen koesteren dat die toekomst er daadwerkelijk zal zijn. Langzamerhand wordt een wetenschappelijke kwestie over de natuur *out there* een steeds meer existentiële en politieke kwestie die dus ook meer en meer gaat over ons, mensen, *in here*. Alles wordt door elkaar gehusseld. Natuur wordt politiek. Geologische krachten worden menselijk. Tijd wordt in elkaar gedrukt - processen waarvan we gewend waren dat ze veranderden over een periode van duizenden of zelfs miljoenen jaren worden in in elkaar gedeukt tot honderd, maximaal tweehonderd jaar. Als je deze politieke kwestie zo volgt, kijkt naar wat er in de loop van nog geen vijftig jaar - een onnoemelijk korte periode om te kunnen overzien wat de kwestie van ons verlangt - allemaal bij- en opgeplakt is, welke andere kwesties ermee verbonden worden, oftewel wat voor een complexe puinhoop

de kwestie is geworden, dan is het niet verwonderlijk dat velen daar mismoedig van worden.

Er is altijd wel iemand die verzucht, na weer een tweet van Trump over hoe klimaatverandering een hoax is, wetenschappers lobbyisten en kolen juist prachtig zijn, dat de politisering van de klimaatkwestie het probleem is. Politisering betekent hier dan zoiets als vergiftigd door opinie, opportunisme, leugens - kortom, alles waardoor het politieke 'spel' zo'n eeuwige teleurstelling is. De suggestie is dat als we de klimaatkwestie buiten de politieke arena hadden gehouden, het beter mogelijk was geweest om - ongehinderd door duizend-en-één belangen - consensus te bereiken over het juiste beleid. Deze 'depolitiseringshoop' is om twee redenen problematisch. Ten eerste wijst niets erop dat klimaatbeleid, wanneer het zou zijn afgeschermd van politieke machts spelletjes, wél gebaseerd zou zijn op de wetenschappelijke consensus. Integendeel, zoals het voorbeeld van Shell (en vele anderen) laten zien, werd er bar weinig naar de wetenschappers geluisterd. Of misschien is het juist om te zeggen dat er wel degelijk werd geluisterd, maar dan vooral met de intentie om effectief anti-beleid te kunnen voeren. Ten tweede was het onvermijdelijk dat de klimaatkwestie op een gegeven moment politiek zou worden, en wel om de doodsimpele reden dat de gevolgen van klimaatverandering meer en meer het dagelijks leven van zovelen grondig overhoop schopt. De waarschuwingen van wetenschappers en activisten zijn met enige moeite nog wel weg te rationaliseren, of met nog minder moeite te negeren, maar als je huis begint te schudden of onderloopt, als oogsten mislukken en visvangsten teruglopen, of als de slachtoffers hiervan om hulp komen vragen, dan wordt het steeds lastiger om te geloven dat de pijl van de vooruitgang inderdaad alleen maar strak vooruit wijst.

We moeten juist blij zijn dat het klimaat eindelijk politiek is. Als we politiek verstaan als de kunst om een gezamenlijke wereld te vormen, dan is het de hoogste tijd dat we daarin voor het klimaat een centrale rol toekennen. Dit is ook de belangrijkste stelling van *Waar kunnen we landen?*, het laatste boek van de Franse filosoof Bruno Latour waarin hij op bijna pamflettistische wijze poogt een nieuwe 'politieke oriëntatie' te schetsen. De gebruikelijke politieke plaatsbepalingen volstaan niet meer, en een van de duidelijkste voorbeelden daarvan zijn de vaak onhandige pogingen van politieke partijen in Nederland om zich te verhouden tot de

klimaatproblematiek. Het ongemak zie je op dit moment overal aan af: de meestribbelende houding van de VVD, het opgeklopte techno-optimisme van Samsom (“Het gaat spec-ta-cu-lair snel voorwaarts”¹ - waarbij alleen al het woord ‘voorwaarts’ ons moet doen wantrouwen), het klimaatnegationisme van Wilders en Baudet (“het klimaat verandert altijd al”² - een uitspraak die in het rood uitslaat op de *non sequitur*-schaal), maar vooral aan de in elke discussie terugkerende vermeende tegenstelling tussen kiezen voor het goed van de burger en het goed van de planeet, wellicht het meest bondig verwoord door Buma, die met zijn effectieve fictie van de prosecco-drinkende-tesla-rijder elke zinnige discussie over wat ons te doen staat bij voorbaat de nek omdraait.

Kaapt rechts hier nu opeens de sociale zaak? Dat zal best, en het cynische gemak waarmee het gebeurt is al velen opgevallen. Ondertussen is echter iedereen van links tot rechts bezig met een verhaal over het eerlijk verdelen van de ‘klimaatlasten’ - alsof de klimaatkwestie een soort natuurramp is, iets wat we jammer-maar-helaas even moeten oplossen met z’n allen, en als iedereen zijn en haar schouders eronder zet gaat het nog lukken ook! Maar wie de klimaatkwestie ziet als een vervelende hobbel op een pad dat desondanks wel gewoon de juiste richting op loopt, heeft niet begrepen wat deze kwestie inhoudt, en loopt dus ook gevaar de politieke kracht van dit moment te missen. Wie de planeet tegen de burger, ‘de natuur’ tegen het ‘sociale’ laat uitspelen verliest altijd. De politieke partij die tegenwoordig een realistische sociale visie wil vertegenwoordigen, zal *juist ook* ‘de natuur’ moeten vertegenwoordigen. Sterker nog, wie dat niet doet kan niet pretenderen een werkelijk sociaal programma te hebben - en kan dus ook niet oprecht zeggen zich om de gewone burger te bekommeren. Latour laat zien dat het klimaat geen puur ‘natuurlijke’ term is - klimaat behelst *alle* materiële bestaansvoorwaarden. De klimaatkwestie gaat immers helemaal niet over dat we ‘de natuur’ in originele staat moeten herstellen, wat dat ook moge betekenen, maar dat we eindelijk leren leven in een wereld waarin niet-menselijke actoren *ook wat te zeggen hebben*. Dat doen we niet uit sentimentaliteit, maar omdat ons voortbestaan ervan afhankelijk is. ‘We hoeven,’ aldus Latour, ‘niet te kiezen tussen het salaris van

¹ <https://www.vn.nl/diederik-samsom-duurzame-toekomst/>

² Onlangs nog, tijdens het RTL verkiezingsdebat op 7 maart

de arbeider en het lot van de vogeltjes, we moeten kiezen tussen twee typen werelden waarin er *in beide gevallen* arbeiderssalarissen en vogeltjes zijn, maar *anders samengevoegd*.' De klimaatkwestie is een schreeuw om aandacht door de onderdrukten, maar nu niet alleen menselijke onderdrukten. Dit is een betere manier om over 'klimaatrechtvaardigheid' na te denken. En als het rechtvaardigheid betreft, moeten we dus nadenken over (her)distributie: de vraag is wie wat toekomt, wie wat nodig heeft, en hoe we een wereld kunnen delen. Vanuit welbegrepen eigenbelang moeten we nu echter meer dan alleen menselijke actoren aan onze lijstjes toevoegen.

Essentieel is dat we de klimaatkwestie niet zien als een probleem dat een veeleisende maar uiteindelijk duidelijke oplossing heeft, maar als een appèl om ons te bezinnen op de richting van onze vooruitgang en de invulling die we geven aan het begrip beschaving. De politieke partij die dit weigert te doen, verraad haar kiezers. Zoals Latour beschrijft, hebben we lange tijd vooruitgang afgemeten aan 'die ene eeuwige vector - die van modernisering en emancipatie.' Het lokale, aan de ene kant, werd begrepen als datgene wat we achterlieten, wat letterlijk achterlijk was. Op naar het globale, richting een universaliteit die ons eindelijk zou bevrijden van alle contingente, bekrompen lokale gewoonten. Links én rechts konden worden begrepen aan de hand van deze vector. Beiden waren deel van het 'moderniseringsfront.' Links zag in de toekomst de bevrijding van de zeden, weg van de bekrompen, ouderwetse lokale gewoontes. Rechts daarentegen heeft vooruitgang stevast afgemeten aan hoezeer het lukte om een globale economie te verwerkelijken, ongehinderd door achterlijke tegenstanders die maar niet wilden snappen dat de onzichtbare hand een universeel principe is. Wat in beide gevallen moest worden opgegeven was het lokale. Stilstand is achteruitgang; wie niet mee moderniseert blijft onherroepelijk achter. Voor wie van dit moderniseringsfront heeft kunnen profiteren, lijkt elke weerstand onbegrijpelijk, archaïsch, blind. *Als jullie gewoon zouden meewerken, dan zou je zien dat het voor jullie uiteindelijk ook beter is!* Dit is ook waarom Latour in zijn boek klimaatnegationisme als verbindende factor van twee andere fenomenen ziet: enerzijds deregulering, 'een term die aan het woord 'globalisering' een steeds ongunstiger betekenis heeft gegeven,' en anderzijds de 'explosie van ongelijkheden.' Grootschalige deregulering heeft het meer en meer mogelijk gemaakt dat degenen die bescherming behoeften - zowel mensen als

niet-mensen - die niet langer kregen. Het gevolg was een extreme groei van ongelijkheden. Klimaatnegationisme is dan de stem die zegt dat we daar niet zo over moeten zeuren.

Hoewel links en rechts elkaar bevochten op zo'n beetje elk onderwerp, bleef voor beiden de richting van de geschiedenis duidelijk. Als we links en rechts altijd zo hebben begrepen, heeft het dan nog zin om nu in deze termen te praten, terwijl de klimaatkwestie ons dwingt juist na te denken over de *richting* van vooruitgang? Misschien is het veel informatiever om een onderscheid te maken tussen hen die zich serieus bezinnen op de vraag wat vooruitgang nog betekent en hoe we deze wereld samen zouden kunnen delen, en anderzijds degenen die de klimaatkwestie zien als een vervelende hobbel op weg naar de niet-te-stoppen toekomst. Latour suggereert in ieder geval dat het echte verraad van het 'volk' door de 'elites' - aanhalingstekens om niet te vergeten dat dit zeer klungelige abstracties zijn - gebeurt door hen die al lang door hebben dat de gemoderniseerde wereld waar we altijd op af leken te sjezen absoluut niet gedeeld kan worden met iedereen. Dat er veel te weinig plek is voor iedereen, zodat de enige rationele uitweg is om simpelweg te ontkennen dat er een probleem is. Zij die de klimaatkwestie ontkennen leven letterlijk in een andere wereld - één waarin er geen klimaatverandering plaatsvindt. Wie dat feit erkent, en vervolgens dat gebrek aan een gedeelde wereld wel prima lijkt te vinden, heeft uit puur cynisme de hoop op de mogelijkheid van politiek opgegeven.

Als het lezen van *Waar kunnen we landen?* één ding helder maakt, is het dat we wantrouwend moeten staan tegenover ieder die in de klimaatkwestie geen echte *kwestie* ziet. Een kwestie is iets wat je doet twijfelen, waarbij je moet stilstaan en je moet afvragen wie en wat er allemaal bij betrokken zijn, of je misschien iets over het hoofd hebt gezien, en waar je in de toekomst allemaal aan moet denken. Zowel degene die de kwestie simpelweg ontkent als degene die denkt dat we ons er wel even uit kunnen innoveren, verzaken hun politieke taak.